

DOI: 10.22559/folklorededyat.2018.77

folklor/edyat, cilt:24, sayı:94, 2018/2

**Goffman, E. (2017) *Etkileşim Ritüelleri: Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler*. Ankara: Heretik. 302 Sayfa.
SBN: 978-6059436144, 3022 sayfa***

Etkileşim Ritüelleri: Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler kitabı günlük etkileşim sırasında içinde bulunduğumuz ancak çoğu zaman farkına bile varamadığımız kimi durumları incelemektedir. Kitabın yazarı Erving Goffman yüksek lisans ve doktoraasını Chicago Üniversitesi Sosyoloji bölümünde tamamladıktan sonra tıpkı okulun diğer araştırmacıları gibi dramaturji, sosyal davranışçılık, sembolik etkileşim gibi konular üzerine araştırmalar yapmıştır. Goffman bu kitapta Chicago Okulu araştırmacılarından George Herbert Mead'ın sembolik etkileşimcilik ve sosyal davranışçılık düşüncelerini gündelik etkileşimlere uyarlayarak yeniden kuramlaştırmayı başarmıştır. Bu metinde kitabı genel hatlarıyla inceleyip Mead'ın düşüncelerinin izlerini sürmeye çalışacağım.

Kitap birbirinden bağımsız olarak yazılmış beş denemeden ve kitap için yazılmış bir bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan *Yüz Çalışması*'nda yüz ve rol kavramları incelenmiş, *Hürmetin ve Tavrın Mahiyeti* adlı bölümde hürmet ve tavır olgularının nasıl sembolik bir etkileşim biçimi olarak kullanıldığı ele alınmıştır. *Mahcubiyet ve Toplumsal Örgütlenme* adlı üçüncü bölümde de aynı çizgiden gidilerek mahcubiyetin toplumsal ilişkilerdeki sembolik anlamı üzerine bir tartışma yürütülmüştür. *Etkileşime Yabancılaşmak* adlı bölümde bireylerin etkileşimlere nasıl ve neden yabancılaştığı incelenmiştir. Yazar ardından *Akıl Hastalığı Belirtileri ve Kamu Düzeni* adlı bölümde psikiyatri alanının akıl hastalıklarına bakış açısını eleştirerek farklı bir bakış açısı sunmaya çalışmış, kitap için özel olarak yazılmış olan *Aksiyonun Döndüğü Yer* isimli son bölümde ise günümüzde tamamen anlamını yitirmiş olan *aksiyon* ve alakalı kavramları incelemiştir.

Kitaba geçmeden önce sosyal davranışçılık teorisini anlamak için George Herbert Mead'ın bireye bakış açısını incelemek yararlı olacaktır. Mead'e göre bireyler fiziksel bedene ek olarak bir de *kendilik (self)* sahibidir (Morva, 2013, s.72). Bu fiziksel beden "önce gelir ve akli ve kendiliğin gelişimini sosyal kolektiflik içinde konumlar (...) Mead bu kolektifliğe 'genelleştirilmiş öteki' adını vermiştir." (Hart, 2010, s.129).

* Bu kitap tanıtım yazısı Ertan Ağaoğlu tarafından hazırlanmıştır (Hacettepe Üniversitesi, İletişim Bilimleri Yüksek Lisans programı hazırlık sınıfı öğrencisi, ertanagaoglu@gmail.com).

Kişi *kendilik* hissiyatını bu *genelleştirilmiş ötekiye* göre şekillendirir. “Kendilik, kendini diğerlerinin gözlerinden görmeye çalışan bir çabanın ürünüdür.” (Feller 1990’ dan aktaran Morva, 2013, s.74). Kısacası kişi sosyal çevresini izleyerek kendine roller edinir ve hareketlerini bu rollere göre belirler.

Yüz Çalışması adlı bölümde Goffman da bireylerin etkileşimler sırasında, tıpkı Mead’ in teorisinde olduğu gibi, roller üstlendiğini iddia eder. Yazara göre rol “kişinin içerisinde bulunduğu duruma dair kendi görüşünü ve bu görüşle de diğer katılımcıları ve özellikle de kendisini nasıl değerlendirdiğini ifade eden sözlü veya sözsüz fiillerden oluşan bir kalıptır.” (Goffman, 2017, s.15). *Yüz* ise “başkaları tarafından bir kişinin belli bir ilişki boyunca takındığı düşünülen rol aracılığıyla kendisi için talep ettiği olumlu toplumsal değerler olarak tanımlanabilir.” (15). *Yüz*, etkileşimler sırasında kişinin duygularını yansıtır, onu kırılğan kılabileceğinden önemlidir. Kişi üstlendiği rolü yerine getirebiliyorsa bir “yüzün içerisinde olduğu” (16) söylenebilir. Kişi rolünü gerçekleştiriyorsa yüzünü kaybeder. Bu durumda yüzünü kaybeden aktör ve/veya etkileşime girdiği kişiler bel bağladıkları ritüel düzenin tekrar oluşturulması, dengenin tekrar sağlanması için durumu kurtarmaya çalışır. İnsanın yüzü kutsal olduğundan sürdürülmesi gereken bu düzen bir *ritüeldir* (29). Goffman bu sürece *yüz çalışması* adını vermektedir. Kişiler bu sürece katılarak hem kendilerinin “...hem de diğerlerinin ne kadar saygıdeğer olduğunu göstermektedir.” (29). Süreç esnasında kabahatli kişinin dikkati olaya çekilir ve durumu düzeltilmesi için ona bir şans verilir. Kişi çeşitli yollarla durumu düzeltir. Bu durumda kişi ritüel düzene saygı göstererek güvene layık olduğunu kanıtlar. Bu da gelecekteki ilişkileri için bir referans noktası oluşturur.

İnsanlar rollerini yerine getiremeyip, yüzlerini kaybettiklerinde mahcup hissediler. *Mahcubiyet ve Toplumsal Örgütlenme* adlı bölümde ise mahcubiyetin doğası ve toplumsal işlevi tartışılmaktadır. Kişi mahcubiyet anında “kendini kontrol edemez (...) kas kuvvetini ve akli melekelerini...” (115) kullanamaz ve bocalar. Mahcubiyet anlarında etkileşime katılanlar, mahcup kişinin durumu toparlayabilmesi için durumu görmezden gelerek ona zaman kazandırmaya çalışır. Bu, tıpkı *yüz çalışması* gibi, kaybolan düzeni geri getirmek için gerçekleştirilir. Bu anlamda mahcubiyet her ne kadar olumsuz bir durum gibi görünse de, Goffman mahcubiyetin sosyal değişime yardımcı olan bir faktör olduğunu söyler zira kişi rolüne sadık kalamadığı için mahcup olduğunda ritüel düzene verdiği önemi göstermektedir. Bu da kişinin saygın bir birey olduğunu kanıtlar ve kişi üstlendiği rolü gözden geçirerek düzeltme şansına sahip olur. Bu sayede toplumsal bir esneklik kazanılır (127).

Goffman ikinci bölümde toplumda hareketlerimizi belirleyen “davranış kuralları” (61) olduğunu ve bu kuralların bizi *yükümlülük* ve *beklenti* yoluyla etkilediğini belirtir. Kişiler rollerine uygun davranma *yükümlülüğü* taşır çünkü toplumun diğer katılımcıları her bir bireyin rollerine uygun davranacağı varsayımına bel bağlayarak yaşamaktadır. Bu da kişilerin bir *beklentiye* sahip olduğu anlamına gelir. Haliyle kurallara uymayan kişi *yükümlülüğünü* yerine getiremeyip benliğini doğrulayamaz ve karşı taraf da beklentileri karşılanmadığı için umursanmamış hisseder.

Goffman davranış kurallarını *simetrik*, *asimetrik*, *asli* ve *törenselsel* kurallar olarak ayırır. Simetrik kurallar etkileşimin taraflarını aynı derecede etkilerken asimetrik kurallar ise genelde hiyerarşilerde altın üste karşı davranışlarını düzenler. Hırsızlık yapmamak herkes için geçerli simetrik bir kural iken, öğrencinin öğretmenine ismiyle hitap edememesi asimetrik bir kuraldır. Asli bir kural ise ihlal edilmesi ya da kurala uyulması durumunda kişinin benliğini yansıtmamasının dışında önemli me-

selelerde kişilerin davranışlarını yönlendiren kurallardır (65). Örneğin birey taciz etmekten kaçındığında bu hem insanların beden bütünlüğüne verdiği önemi gösterir hem de insanların gözündeki imajını tazeler. Törenselle kurallar ise “çok önemi olmadığı ya da hatta kendi içinde hiçbir anlamı ve önemi olmadığı düşünülen” (66) durumları kontrol eden kurallardır. Örneğin kişilerin birbirlerini gördüklerinde selam vermek zorunda hissetmelerine yol açan törenselle kurallardır.

Bölümün devamında *tavır* ve *hürmet* olguları sembolik etkileşimcilik bağlamında incelenmektedir. Sembolik etkileşim “...karşılıklı anlamın ve değerlerin zihindeki semboller yardımıyla canlandığı bir süreçtir” (Hogan, 2010, s.897). Bu süreçte aktörlerin yorumuna ihtiyaç duyulurken sembolik olmayan etkileşimde aktörlerin yorumuna ihtiyaç duyulmaz. Bu anlamda *hürmet* aktörün etkileşime girdiği kişilere sembolik olarak saygısını takdim etmesi olarak tanımlanabilir. Goffman’a göre bireyler bunu *takdim* ve *mesafe* yoluyla gerçekleştirir. Mesafe, en basit haliyle *fiziksel* veya *iletişimsel* bir kaçınma mekanizmasıdır. Örneğin aktör karşısındakinin özel alanından kaçınarak ya da ona ismiyle hitap etmeyerek ona hürmet ettiğini sembolik olarak iletir. Takdim ise aktörün iletişime girdiği kişiyi bir birey olarak tanıdığını, ona önem verdiğini göstermesinin bir yoludur. Selam verme pratiği buna örnek olarak verilebilir. *Tavır* ise kişinin “ duruş ve yürüyüş biçimi, giyinme ve oturup kalkma...”(Goffman, s.89) tarzıyla iletildiği davranış biçimleridir. Kişi tavırlarıyla karşısına sembolik olarak onu önemsemediğini iletir.

Dördüncü bölümde kişilerin etkileşimlere nasıl yabancılaştığı incelenmektedir. Yazar sohbetlerin “...mistik bir birleşme, bir toplumsallaşmış vecd hali....”(131) olduğunu söyler. Kişi sohbe dahil olduğunda etkileşime girdiği kişiler ondan dikkatini sohbe vermesini ister. Bu anlamda sohbetler kişilerin üstünde bağlayıcı bir etkiye sahiptir. Ancak zaman zaman sohbe bağlılıkta sorunlar yaşanabilir. Sohbet kişinin ilgisini çekmiyor ve kişi etkileşimden uzaklaşmıyorsa yabancılaşma gerçekleşir. Goffman bu yabancılaşmayı *zihnin başka şeylerle meşgul olması, kişinin kendisiyle meşgul olması, etkileşimle meşgul olması ve başkasıyla meşgul olması* şeklinde dört başlık altında incelemiştir. Böyle durumlarda ilgi sohbetin kendisinden çok bozulan düzene, düzeni geri getirmeye yönelir.

Goffman beşinci bölümde psikiyatri alanının akıl hastalıklarına olan bakış açısını eleştirip yeni bir yaklaşım sunmaya çalışmıştır. Yazar bu konuda da eğitim gördüğü okulun diğer araştırmacılarıyla aynı fikirleri paylaşmaktadır. “Pragmatiklerce insan davranışı bir etki-tepki ilişkisiyle değil onu oluşturan süreçler arasında var olan bir süreklilik (...) ile açıklanır.”(Dewey 1896’dan aktaran Morva, 2013, s.23). Bu, temelde insan davranışlarının çevreden bağımsız olmadığını ileri süren bir bakış açıdır. Yazar da bunun farkında olarak akıl hastalıklarına sahip bireylerin toplumdan yalıtılarak tedavi edilemeyeceğini söyler. Goffmana göre psikiyatristler hastaları kendilerini anlatmakta sorun yaşayan dolayısıyla da yardıma ihtiyacı olan kişiler olarak görür ve yalnızca hastalara odaklanarak, onları bir odaya kapalı şekilde tedavi etmeye çalışır.

Ancak Goffman’a göre bu bakış açısı temelden hatalıdır. Yazar psikotik sorun olarak algılanan çoğu davranışın aslında topluma karşı işlenen kusurlar olduğunu söyler. Bu yüzden yalnızca hastaya odaklanmak büyük resmi kaçırmaktır. Goffman’a göre hastalıkların doğru anlaşılabilmesi için öncelikle hastanın gerçekleştirdiği toplumsal ihlal sonra ihlal ettiği davranış kuralı incelenmeli ardından bu kuralın bağlı olduğu kurallar bütünü ve ihlalden rahatsız olan toplum incelenmelidir. Yazar ancak bunlardan sonra hastaya dönülebileceğini söyler. Kısacası yazar akli hastalıklarla

rın verimli olarak incelenmesi için alanın odadan çıkarılıp hayatın içine çekilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Altıncı bölüm olan ve kitabın neredeyse yarısını oluşturan *Aksiyonun Döndüğü Yer* günümüzde anlamını tamamen yitirmiş olan *aksiyon* kelimesinin işaret ettiği aktiviteleri ve bu çerçevede şans, eylem gibi olguları incelemektedir. Goffman öncelikle eylemin bir sonucu olarak *şansı* ele alır. Şans bir eylemin olası iki sonucundan birisidir ve karşımıza *risk* ya da *fırsat* olarak çıkar. Eğer şansın çıktısı olayın gerçekleştiği anı aşılıp, hayatın diğer anlarına yayılıyorsa bu *önemli sonuçlar doğuran* bir eylemdir. Bu sonuç hayatın diğer kısımlarına yayılıyorsa buna da *kaderi belirleyici sonuçlar* adı verilir.

Goffman, insanoğlunun her eyleminin ister istemez biraz kadere bağlı olduğunu söyler ve bunu üç başlıkta açıklar. İnsan kadere öncelikle *edebi* ve *tesadüfi* olarak bağlıdır, buna eşi ölüm döşeğinde olan ve ilaç almak için parası olmayan bir kadının yerde para bulması örnek olarak verilebilir. İkinci olarak ise insan *bedenen kadere* bağlıdır çünkü kişi ister istemez eylemin gerçekleştiği yeredir ve beden o anın doğuracağı sonuçların taşındığı yer olacaktır. Kazalar buna örnek olarak verilebilir. Üçüncü durum ise *beraber olmaktır*. Bazı eylemler kişi tek başına iken gerçekleştirildiğinde kadere yön vermezken, başka bireylerin huzurunda gerçekleştirilmesi kaderi değiştirebilir. Örneğin kişinin yalnız başına işlediği cinayet kaderini etkilemeyebilir.

Kaderi belirleyici eylemler *risk* ve *fırsat* taşırlar. Bazı kişiler risk almamak için kaderi belirleyici eylemlerden kaçınmaya çalışır ve bunu *başına çıkma yöntemleri* ve *savunmacı davranışlar* yoluyla gerçekleştirirler. Kaçınan insanların aksine *kaderi belirleyici* eylemlere gönüllü olarak katılan insanlar da vardır. Goffman bu gönüllü risk alma sürecine *eylem* adını vermektedir. Kişilerin risk unsuru içeren eylemleri gerçekleştirmesinin sebebi öngörülen risklere bilerek maruz kalıp, onlarla başa çıkabilmek ve süreç sonunda işin içinden kendinden emin bir şekilde, gelişerek çıkabilmektir.

Goffman bu kitabında, yüz yüze etkileşimlerimiz sırasında daima içinde olduğumuz ancak bazen farkına bile varmadığımız durumları detaylı olarak inceleyerek, yüz yüze etkileşim üzerine kapsamlı bir çalışma yürütmüştür. Yazar *rol*, *yüz*, *mahcubiyet* gibi olgular üzerinden Mead'ın sosyal davranışçılığını başarıyla gündelik hayata uygulayarak yeniden kuramlaştırmıştır. Hürmet ve tavır olgularını kullanarak bizlere, kişilerin gündelik hayatta sembolik etkileşimi nasıl kullandığını göstermiş, ardından insanların böylesine karmaşık etkileşimlerden nasıl yabancılaştığı üzerine bir tartışma yürütmüştür. Goffman bunların yanı sıra akıl hastalıklarının tedavisinde toplumun incelenmesinin ne denli önemli olduğunun altını çizerek yeni bir bakış açısı sunmaya çalışmıştır. Son olarak günümüzde anlamını tamamen yitirmiş olan aksiyon kavramını ele alıp kişilerin nasıl ve neden bu eylemlere giriştiğini inceleyerek kapsamlı bir tartışma geliştirmiştir.

Kaynakça

- Goffman, E. *Etkileşim Ritielleri: Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler*. Heretik. 2017.
- Hart, Chris.C. *The Legacy of the Chicago School*. Midrash. 2010
- Hogan, Bernie. B. "The Presentation Of Self In The Age Of Social Media: Distinguishing Performances And Exhibitions Online".(Künyelerdeki makalelerde artık "... " işaretlerini kullanmıyoruz. İtalik / düz ayrımı yeterli). *Bulletin of Science, Technology & Society*, vol 30, no. 6, 2010, ss. 377-386. SAGE Publications, doi:10.1177/0270467610385893. 7 Mar 2018 tarihinde erişildi.
- Morva, O. *Chicago Okulu: Pragmatik Sosyal Teoride İletişimin Keşfi*. Doruk, 2003.